

Annelise Grinsted og Bertha Toft

Uwe Kaufmann og Henning Bergenholtz: *Genteknologisk ordbog - dansk engelsk/engelsk dansk molekylærbiologi og DNA-teknologi*. København: GEC Gads Forlag, 1992.

Med forventning modtages denne ordbog, der sigter på at tage højde for nogle af de problemer, der er gængse i almindelige ordbøger, nemlig den manglende begrebsafklaring, systematik og vidensformidling. Og en lingvist/leksikograf og en fagekspert på det genteknologiske område udgør et optimalt team, når det gælder udarbejdelsen af en fagspecifik ordbog.

Ordbogen omfatter, jvf. indholdsfortegnelsen, følgende dele:

- forord
- information om ordbogens opbygning
- vejledning i brugen af ordbogen
- introduktion til molekylærbiologi
- genteknologi dansk-engelsk A-Å
- genteknologi engelsk-dansk A-Z.

I forordet gør forfatterne rede for målgruppen, nemlig “alle, der på en eller anden måde kommer i berøring med genteknologien og ved hjælp af ordbogen ønsker at skaffe sig en vis viden om faget og dets sprog” (p.5). Hvis vi skal tolke denne formulering, så omfatter den ikke eksperter i gen- og molekylærbiologi, idet disse har “en vis viden”, men omfatter studerende, oversættere og lægfolk eller eksperter på andre områder med interesse for faget genteknologi. Den brede løsning begrundes i brugervejledningen med, at “der i et lille land som Danmark ikke er den faglige og sprogvidenskabelige ekspertise til stede, der fx. vil kunne udarbejde specielle fagsproglige opslagsværker til alle fag og alle sprogpar til hver af de i det følgende anførte brugersituationer på flere vidensniveauer” (p. 8):

1. reception af danske tekster
2. produktion af danske tekster

3. reception af engelske tekster
4. produktion af engelske tekster
5. oversættelse fra dansk til engelsk
6. oversættelse fra engelsk til dansk
7. information om molekylærbiologi

I relation til denne målgruppedefinition er det nye i denne ordbog afsnittet "Introduktion til molekylærbiologi", som er inddelt i en række kapitler. Kapitel 1-3 omfatter "en kortfattet introduktion til nogle væsentlige træk af molekylærbiologien" (p.26), og 4 og 5 er såkaldte temakapitler. Formålet med introduktionen er dels at give en bred indføring i molekylærbiologi, der kan læses uafhængigt af ordbogen, og dels at uddybe og understøtte de enkelte artikler i den dansk-engelske ordbogsdel.

Forfatterne skriver da også, at de har været i tvivl, om de skulle kalde værket et fagleksikon ("saglige oplysninger") eller en ordbog ("sproglige oplysninger"), idet den er tænkt både "som hjælpemiddel til forståelse af rent faglige sammenhænge og som hjælpemiddel i kommunikationen om genteknologiske emner" (p. 5-6). Valget af termen "ordbog" ser vi derfor som udtryk for, at det primære formål er at sikre forståelse (reception) og selvstændig produktion eller oversættelse af tekster.

Alle ordbogsartikler har samme struktur:

1. lemma
2. grammatiske angivelser
3. angivelse af ækvivalenter (på engelsk)
4. angivelse af faglig forklaring ("som også bliver kaldt en definition")
5. angivelse af eksempler (fra korpus)
6. kollokationer
7. synonymmer til det danske opslagsord
8. antonymer til det danske opslagsord
9. henvisninger til mere brugte fagord, særligt relevante fagudtryk eller særligt relevante paragraffer i den faglige indledning

(der gøres opmærksom på, at nogle informationstyper er fakultative).

Ordbogens forord og vejledningen i brugen af ordbogen giver indtryk af, at forfatterne har gjort sig mange og grundige overvejelser i forbindelse med udvælgelse af lemmata, opbygning af ordbogsartiklen, graden af

“saglighed” etc. Der vil til enhver tid kunne fremføres kritik af en ordbogsartikels opbygning og de enkelte oplysningskategoriers indhold. Denne diskussion vil vi ikke direkte komme ind på her. Vi kan henvise til Karin Balsgarts artikel i Hermes 10-1993 “Fag, faglighed og fagordbøger”, som vi dog ikke nødvendigvis kan tilslutte os i alle detaljer.

I denne anmeldelse har vi valgt at koncentrere os om de nye aspekter ved ordbogen, som på positiv vis adskiller den fra traditionelle ordbøger, nemlig introduktionen til fagområdet molekylærbiologi og de faglige forklaringer samt samspillet imellem disse væsentlige dele af ordbogen.

Vi har til dette formål udvalgt et delemne og vurderet de faglige oplysninger, der gives om emnet i introduktionen - især med henblik på begrebsafklaring og -systematik - sammenholdt med de faglige forklaringer, som i ordbogsdelen gives om de enkelte begreber.

Ved at foretage denne afprøvning og vurdering - der klart har karakter af stikprøve - har vi konstateret en manglende konsekvens på delområdet “lipider”, der gør ordbogens oplysninger vanskeligt tilgængelige for den definerede målgruppe.

1. Vi slår op under “lipid” i den dansk-engelske ordbogsdel og får følgende faglige forklaring:

Lipider, fedtstoffer, er en heterogen stofgruppe, der er karakteristisk derved, at de har en ringe opløselighed i vand men opløses i organiske opløsningsmidler fx. benzin og kloroform (p. 251)

Vi bliver lidt i tvivl om, hvorvidt “fedtstof” er et synonym til lipid. Sideordningen i den faglige forklaring antyder dette.

2. Vi forsøger at slå “fedtstof” op, men det findes ikke som indgangsord i den dansk-engelske ordbogsdel. Vi kan kun finde “fedtsyrer” (dog med lidt besvær, da alfabetiseringen her har svigtet lidt!), hvor øjet i anden linie igen fanger ordet “fedtstof”. Men vi kommer ikke videre.
3. Vi tyr til henvisningen til par. 14 (p. 40), som findes under indgangsordet “lipid”, men heller ikke i denne paragraf nævnes ordet “fedtstof”. Vi bladrer lidt frem og tilbage omkring p. 40, for at se, om vi kan få lidt hjælp fra de forudgående eller efterfølgende sider. Men nej, “fedt-stof” forekommer ikke.
4. Under læsningen af par. 14 bliver der til gengæld tilført mange nye oplysninger om lipider, som ikke findes i den faglige forklaring under indgangsordet “lipid”.

- størrelse på molekyle mellem bio- og makromolekyle

- af særlig interesse er fedtsyrer, triglycerider, fosfolipider og steroider

Er fedtsyrer, triglycerider, fosfolipider og steroider typer af lipider? Termen “fosfolipid” og sideordningen af de 4 termer i teksten får os til at tro det. Teksten i par. 14 afklarer imidlertid ikke relationen mellem de 4 termer og ej heller relationen til termen “lipid”:

Fedtsyrer er ugreneede kulstofkæder ...

Triglycerider dannes ud fra alkoholen glycerol

Fosfolipider ligner triglyceriderne

Steroiderne er noget større ringformede forbindelser ...

Det helt centrale spørgsmål, som læseren ikke får besvaret, er “Er der tale om lipider?” Hvis ja, hvad adskiller dem? Hvis nej, hvorfor er de interessante i forbindelse med lipider?

5. Vi slår så de enkelte termer op i den dansk-engelske ordbogsdel for at prøve at få besvaret vores spørgsmål og finder følgende:

***Fedtsyrer** omfatter carboxylsyrer, der forekommer i fedtstoffer. De er ufgrenede og kan være umættede (p. 168)*

Ordet “lipid” findes ikke i forklaringen. Men det gør “fedtstoffer”, og fedtsyrer **forekommer i fedtstofferne!**

***Triglycerid** (er ikke et indgangsort)*

***Fosfolipider** hører til fedtstofferne. Kemisk er de fosfatestere af glycerol eller sphingosin. De er vigtige bestanddele af membraner og kaldes derfor strukturelle lipider. En vigtig kemisk egenskab er, at de er amfifile, dvs. at de på en gang er vandopløselige, hydrofile, og fedtopløselige, lipofile (= hydrofobe). Dette skyldes at de indeholder fosfat, alkohol og fedtsyrer. (p. 173)*

***Steroider** (er ikke et indgangsort)*

Med disse oplysninger begynder der at tegne sig et billede af, at fedtstoffer og lipider kunne være synonyme, at fosfolipid er en type lipid, der indeholder bl.a. fedtsyre, hvorfor fedtsyre sandsynligvis ikke er en type lipid. Hvis fedtsyrer, triglycerider, fosfolipider og steroider er af væsentlig interesse for forståelsen af termen “lipider”, som har sin paragraf i introduktionen, er det påfaldende, at to af termerne, nemlig “triglycerid” og “steroid” ikke kan slås op.

6. Da vi endnu ikke har fået løsningen på vores tvivlsspørgsmål, henvender vi os til en ekspert på området lipider, Jens Birk Lauridsen, Grindsted Products.

Hos ham får vi svar på vores spørgsmål og definitioner på ovenfor-nævnte begreber, og disse har vi forsøgt at formulere og strukturere, således at den målgruppe, der er defineret i ordbogen, dels kan forstå dem, dels kan få et overblik over dem:

- Fedtsyrer:** er mættede eller umættede carboxylsyrer, der er opbygget over en kæde kulstofatomer, almindeligvis mellem 12 og 22 pr. molekyle. De fleste har uforgrenede kulstofkæder, men der findes enkelte naturligt forekommende med forgrenet kæde. I de umættede findes der dobbeltbindinger, normalt fra én til tre, sjældnere flere.
- Lipider:** er en heterogen stofgruppe, idet de ikke har fælles strukturelle træk. De fleste er derivater af fedtsyrer. De karakteriseres ved, at de har en ringe opløselighed i vand men opløses i organiske opløsningsmidler, fx. benzin, acetone og kloroform
- Fedtstoffer:** er lipider, der har det til fælles, at de er opbygget af alkoholen glycerol og fedtsyrer. Den kemiske binding mellem glycerol og fedtsyrerne er en esterbinding. Di- og monoglycerider regnes ifølge denne definition til fedtstofferne.
- Triglycerider:** er fedtstoffer, der er opbygget af alkoholen glycerol og tre ens eller helt eller delvis forskellige fedtsyrer.
- Fosfolipider:** er fedtstoffer, der er opbygget af alkoholen glycerol, fedtsyrer og fosforsyre samt visse kvælstofholdige eller andre alkoholer. Også visse glycerolfrie kvælstof- og fosforholdige forbindelser regnes undertiden til denne stofgruppe.
- Steroider:** er lipider med en struktur, der er bygget op som flere sammenbyggede ringe, og som alle besidder en alkoholgruppe, der evt. kan være forestret med et fedtsyremolekyle.

Begrebssystemet er et forsøg på at anskueliggøre relationerne mellem disse begreber på basis af deres væsentligste træk. Der er dog ingen tvivl om, at afhængig af hvilken faglig baggrund, man har, vil man kunne gøre indsigelser mod begrebsstruktureringen. Dette er der taget højde for i de afsluttende bemærkninger i flere af definitionerne.

I ovenstående eksempel fra ordbogen er det påpeget, at der nævnes termer i introduktionen, som ikke kan slås op i ordbogsdelen, ikke står i stikordslisten, og som heller ikke er defineret tilstrækkeligt i introduktionen. Et lignende problem er, at termer i ordbogsdelen dansk-engelsk defineres ved termer, der ikke er indgangsort og derfor ikke er defineret. I forbindelse med forklaringen på termen "fedtsyre" kan nævnes følgende eksempler på ikke-definerede termer:

- carboxylsyre, delvis forklaring under "carboxylsyregruppe"
- fedtstoffer, er ikke et indgangsort
- mættet, er ikke forklaret under "fedtsyrer"
- umættet, delvis forklaret under "fedtsyre"
- molekyle, er ikke et indgangsort
- dobbeltbinding, er ikke et indgangsort
- kulstof, er et indgangsort
- palmitinsyre, er ikke et indgangsort

Vi er opmærksomme på, at termer som "molekyle" er forklaret i introduktionen. Dette manglende indgangsort bliver imidlertid et problem, hvis en oversætter gerne vil slå "molekyle" op, ikke kan finde det, og først skal til at bladre sig frem til, hvor det er forklaret i introduktionen. En mellemløsning ville have været at have en henvisning til en paragraf i introduktionen under et indgangsort "molekyle".

Leksikografien er nået et stort skridt videre ved at kombinere faglige og sproglige oplysninger i et værk af denne art, specielt med introduktionsafsnittet, som trods de nævnte mangler giver en god baggrundsviden. Det næste skridt bliver at få en hensigtsmæssig strukturering og koordinering af den faglige viden i form af stringente definitioner med henblik på den definerede målgruppe. Man kan således diskutere det hensigtsmæssige i at medtage forklaringer, som ikke bidrager til en begrebsafklaring. Forfatterne siger ganske vist: "udtrykket definition forudsætter dog en meget nøjagtigere og mere udførlig beskrivelse, end det er muligt i en fagordbog for ikke-specialister" (p. 18). Vi mener netop, at ikke-specialister har brug for den nøjagtige beskrivelse eller definition, som er afpasset efter målgruppens vidensniveau, idet ikke-specialisterne pr. definition

mangler “en vis viden” og dermed forudsætninger for at forstå de ikke-stringente forklaringer. Dette afspejles da også i, at den foreliggende introduktion og de faglige forklaringer p.g.a af manglende struktur faktisk kræver nogle ret store videnskæssige forudsætninger.

